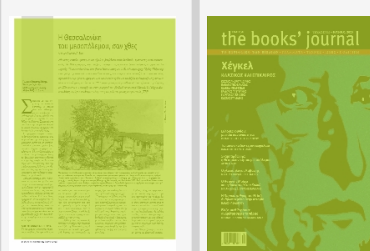

Η Θεσσαλονίκη του μεσοπόλεμου, σαν χθες Σύμφωνα με μια σημείωση Holocaust Memorial Museum

Media: THE BOOKS JOURNAL Page: 54-55 Published at: 30-06-2023
Author: Surface: 1654.9 cm² Circulation: 0
Subjects:

Η Θεσσαλονίκη του μεσοπόλεμου, σαν χθες

Από τον ΛΕΟΝΤΑ Α. ΝΑΡ

Εθνικιστές εναντίον αριστερών και εβραίων, βενιζελικοί κατά βασιλικών, τροτσκιστές κατά κομμουνιστών, 140.000 πρόσφυγες, κομιτατζήδες, παρακρατικοί, πράκτορες ξένων δυνάμεων, απεργίες και δολοφονίες. Όλοι εναντίον όλων, αυτό ήταν η Θεσσαλονίκη του 1931. Ο ταγματάρχης Γόρδιος Κλήμεντος, επικεφαλής της αντικατασκοπίας στη Θεσσαλονίκη, που υποφέρει από ένα ανεξέλεγκτο ερωτικό πάθος, προσπαθεί να κρατήσει τις αρχές του στον απελπισμένο αγώνα του να ελέγξει τη δυναμική των γεγονότων, τα οποία καταλήγουν, τον Ιούνιο του 1931, στην πρώτη μεγάλη επίθεση κατά των εβραίων στην Ευρώπη του 20ού αιώνα: στο πογκρόμ και στον εμπρησμό του εβραϊκού σινοικισμού Κάμπελ. Ο Γιώργος Σκαμπαρδώνης χειρίζεται υποδειγματικά τη σχέση του μυθιστορήματος με την ιστορία. [TBJ]

Γιώργος Σκαμπαρδώνης,
Έλιος με ξιφολόγχες.
Μυθιστόρημα, Πατάκη,
Αθήνα 2023, 416 σελ.

Σύμφωνα με μια σημείωση των αδελφών Γκονκούρ, «η ιστορία είναι ένα μυθιστόρημα που συνέβη και το μυθιστόρημα είναι μια ιστορία που θα μπορούσε να συμβεί». Το νέο βιβλίο του Γιώργου Σκαμπαρδώνη μου έδωσε την αφορμή να σκεφτώ τη σχέση ιστορικής αφήγησης και λογοτεχνικής αναπαράστασης.

Η στροφή στην ιστορία, αν το υλικό δεν οργανώνεται, κυρίως ως προς τη μορφή και την αφήγηση, με συγκεκριμένο σχέδιο και με μυθοπλαστικά ολοκληρωμένους χαρακτήρες, μπορεί να οδηγήσει σε τραγικά αποτελέσματα. Εδώ συνέβη ακριβώς το αντίθετο. Το μυθιστόρημα *Έλιος με ξιφολόγχες* αποτυπώνει ιδανικά το κλίμα της εποχής του Μεσοπολέμου στη Θεσσαλονίκη, από την ατμόσφαιρα μιας δεξίωσης στο Μενιτερανέ έως την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη με τη φυματίωση και την ελονοσία.

Στέκομαι ιδιαίτερα στην εκπληκτική περιγραφή και μελέτη των ρούχων και των κοσμημάτων (έμεινα έκπληκτος από τις περιγραφές!) αλλά και των όπλων, στοχεύω που προϋποθέτουν ενδελεχή μελέτη και μπόλικο ψάξιμο. Εκεί που δίνεις πραγματικά ρέστα διαβάζοντας το βιβλίο είναι το πραγματολογικό ψάξιμο του Σκαμπαρδώνη ακόμη και στην κατηγοριοποίηση των τοαγκάρηδων (ναι, υπάρχει και τέτοια κατηγοριοποίηση) μέχρι την αναλυτικότητα και απρόσμενη περιγραφή των κάτω άκρων.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Το να γράφεις λογοτεχνία σημαίνει, κατά βάση, ότι προσπαθείς να

US Holocaust Memorial Museum

Με αφορμή την ψευδή κατηγορία περί συνεργασίας των εβραίων της Θεσσαλονίκης με Βούλγαρους και κομμουνιστές για την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας, μικρασιατίες πρόσφυγες, έφεδροι του Ελληνικού Στρατού και μέλη αριθμού εθνικιστικών οργανώσεων επιτέθηκαν σε εβραϊκούς σινοικισμούς, με κυριότερη την επίθεση στις ξύλινες παράγκες της φτωχής γειτονιάς Κάμπελ (σημ. σινοικισμός Βότση) της Καλαμαριάς, τον Ιούνιο του 1931. Από την επίθεση έμειναν πίσω ερείπια: ο σινοικισμός ισοπεδώθηκε, οι εβραίοι προσπάθησαν να διασωθούν ζητώντας καταφύγιο σε συναγωγές ενώ, αμέσως μετά, χιλιάδες εβραίοι εγκατέλειψαν τη Θεσσαλονίκη προς την Παλαιστίνη.

κατανοήσεις, ότι κάνουν οι άνθρωποι. Για να επιτευχθεί αυτή η κατανόηση, προϋποτίθενται μια σειρά διεργασίες που ο Σκαμπαρδώνης έχει ήδη κατακτημένες και από τα προηγούμενα μυθιστορήματά του: η αποστασιοποίηση από το διερευνώμενο ζήτημα, η ενδελεχής έρευνα και η εξαντλητική αντιπαράβολη των πηγών του.

Το βιβλίο μελετά τις κοινωνικές συνθήκες των αρχών της δεκαετίας του 1930 στη Θεσσαλονίκη, συχνά ακόμη και για τον κάθε ήρωα χωριστά. Αφήστε την τοπογραφία της

εποχής, έχεις την αίσθηση ότι κινείσαι στη Θεσσαλονίκη της εποχής!

Σκεφτόμουν το διάλογο που διεξάγεται κατά καιρούς σχετικά με το κατά πόσον η λογοτεχνία αναπαράγει σημαντικά ιστορικά γεγονότα και επηρεάζει, σε μεγάλο βαθμό, και την πρόσληψή τους. Ασφαλώς στη λογοτεχνία υπάρχει η επινόηση, η μυθοπλασία είναι τελικά η δημιουργία, γι' αυτό δεν αμφισβάλλει κανείς. Είναι αδύνατον, επομένως, ένα μυθοπλαστικό έργο, να μελετηθεί με κριτήρια ορθολογικής σκέψης και εμπειρικής επιστήμης;

Πρέπει, επίσης, να συμφωνήσουμε ότι κανένα λογοτεχνικό έργο, όσο «επινοημένο» και να είναι, δεν αναπτύσσεται σε ένα ιστορικό κενό. Η ίδια η επινόηση κινείται μέσα σε ένα ιστορικό πλαίσιο. Γι' αυτό πολύ συχνά η ιστορική συνειδηση, (πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι μιλάμε συνήθως για τον μέσο μορφωμένο αναγνώστη και όχι για τους ειδικούς) διαμορφώνεται τις περισσότερες φορές από τη λογοτεχνία παρά από την ιστοριογραφία.

Στον *Έλιος με ξιφολόγχες* ας πούμε, έχουμε μια εξαιρετική αποτύπωση

ση της προσπάθειας αφομοίωσης των προσφύγων στη Θεσσαλονίκη, του κλίματος κατασκοπείας και αντικατασκοπίας, των χαφιέδων, των προκηρύξεων με τις αμοιβαίες παρακολουθήσεις στρατιωτικών... Αποτυπώνεται ιδανικά ο έλεγχος των καπνεργατών, των συνδικαλιστών, οι όποιες αντιφάσεις, η βουλγαρική και η ρουμανική προπαγάνδα. Έχουμε ένα θησαυρό πληροφοριών. Αποδεικνύεται ότι η λογοτεχνία είναι σε θέση να διαμορφώσει ένα ιστορικό αφήγημα, ένα ερμηνευτικό πλαίσιο της ιστορίας.

Πολλές φορές οι ίδιοι οι λογοτέχνες νοσηματοδοτούν το, συχνά, απροσδιόριστο παρελθόν, ανατέμνουν την ιστορία, προστατευμένοι πάντα από τον μανδύα της μυθοπλασίας. Το καίριο ερώτημα είναι πώς διασταυρώνομαστε με τέτοιου είδους λογοτεχνικά κείμενα. Κι αυτό, βέβαια, εξαρτάται συχνά από τα γενικά κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα κάθε εποχής (γιατί κι αυτά σίγουρα παίζουν το ρόλο τους). Ο Σκαμπαρδώνης αποφεύγει την παιγίδα στην οποία πέφτουν αρκετοί δημιουργοί, να επιβαρύνουν το βιβλίο τους με ένα σωρό ιδεοληψίες. Δεν ξέρω, βέβαια, αν είμαστε απόλυτα σίγουροι ότι είναι εντελώς αντιιδεολογικό ένα λογοτεχνικό έργο να αυθαιρετεί ιστορικά. Και τι σημαίνει τελικά ιστορική αυθαιρεσία; Και στο πεδίο μελέτης της ιστορίας, όμως, εκεί είμαστε σε θέση να μιλούμε για απόλυτα αντικειμενική, επιστημονική θεώρηση των γεγονότων που καταγράφονται;

Αλλά και η πρόσληψη της ιστορίας, ακόμη και από τους λογοτέχνες, δεν είναι πάντα ίδια: διαβάζουμε δηλαδή ιστορικά μυθιστορήματα όπου η ιστορία είναι παρούσα μέσω των γεγονότων που περιγράφονται. Υπάρχουν όμως και τα έργα όπου η ιστορία τροφοδοτεί την αφήγηση, συμβάλλει ενεργά στη διαμόρφωση των χαρακτήρων, ωστόσο δεν προβάλλεται ως το κυρίαρχο πλαίσιο σε πρώτο επίπεδο. Ένα τέτοιο παράδειγμα έχουμε και εδώ.

Έχουμε μια πραγματική τραγωδία που βιώνει ο Γόρδιος Κλήμεντος, ο κεντρικός ήρωας της ιστορίας. Μετρισαθής, ζει μέσα στην αντίφαση. Βιώνει και ζει μέσα στο δίλημμα, σε ένα τραγικό αδιέξοδο που προσπαθεί να το διαχειριστεί, αλλά δεν μπορεί. Σκεφτείτε ότι έχει ζήσει και στην Ευρώπη, άρα βιώνει την όλη αντίφαση ακόμη πιο έντονα. Αντιλαμβάνεται τι συμβαίνει με τους πρόσφυγες, το ίδιο και με τους εβραίους, προσπαθεί να κρατήσει τις ισορροπίες αλλά δεν τα καταφέρνει.

US Holocaust Memorial Museum

Ιούνιος 1931, Θεσσαλονίκη. Οικογένειες εβραίων αποχωρούν από τον συνοικισμό Κάμπελ, λόγω του φόβου για νέες αντισημιτικές επιθέσεις.

ΕΝΑ ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Εμένα πάντα με κεντρίζει η απάντηση στο ερώτημα τι ζητούν, τελικά, οι σημερινοί συγγραφείς από το ιστορικό παρελθόν. Τι είναι δηλαδή εκείνο που τους ωθεί στην επισταμένη μελέτη των πηγών οι οποίες πολύ συχνά λειτουργούν σε βάρος της καλλιτεχνικής αξίας (τα παραδείγματα σίγουρα δεν είναι λίγα). Τα λογοτεχνικά κείμενα παισιώνουν συχνά πυκνά την ιστορική γνώση, την κάνουν σίγουρα πιο ελκυστική. Κι αυτή είναι η αιτία που οι αναγνώστες αλληλεπιδρούν πολλές φορές με το ιστορικό περιβάλλον, αναπτύσσουν την ενσυναίσθηση τόσο για τα ιστορικά γεγονότα όσο και για συγκεκριμένους χαρακτήρες. Οδηγούνται να μελετήσουν με μεγαλύτερο ενδιαφέρον τις ιστορικές πηγές, προβληματίζονται και καλλιεργούν τη δημιουργική τους σκέψη.

Η ιστορία, μ' άλλα λόγια, είναι η ίδια ένα πολυφωνικό μυθιστόρημα. Υπάρχουν, το ξέρω ακούγεται ίσως προκλητικό, τόσες πολλές ιστορίες όσες και οι υποκειμενικές, πολλές φορές, οπτικές των ανθρώπων που τις καταγράφουν. Τόσες ιστορίες όσες και οι στρεβλώσεις των διάφορων ιδεολογιών, τόσες ιστορίες όσες και οι εκατοντάδες αφηγήσεις της. Τόσες ιστορίες σαν κι αυτές που πολλές φορές επουλώνουν πληγές ή πολλές άλλες που ανοίγουν τραύματα.

Το ζήτημα, μ' άλλα λόγια, δεν είναι τι γράφεις αλλά πώς το γράφεις.

Στο μυθιστόρημά μας η περιγραφή του συστήματος των χαφιέδων ανακατεύεται με μπόλικο ερωτισμό (ομολογώ ότι την Ντανιέλ την έχω ερωτευτεί), ο θησαυρός των πληροφοριών για τα αριστερά, τα φασιστικά, ακόμη και τα φεμινιστικά έντυπα χωνεύονται δημιουργικά με τις αντιφάσεις, το κλίμα και τον τρόπο ζωής των καπνοβιομηχάνων αλλά και τον Μποντλαίρ. Τα πρώτα επεισόδια με τα ΕΕΕ! συμβαίνουν στη γωνία Ερμού και Βενιζέλου (πόσο πολύπαθη αυτή γωνία!). Ο Πέτσας, ο «νεραϊδονταβάς», συμπορεύεται με τον μαστρο Νίκο Στρουθόπουλο (έγινε και ο κύριος Νίκος λογοτεχνικός ήρωας) αλλά και τον Σαμ Προφέτα, μια εμβληματική προσωπικότητα του ελληνικού εβραϊσμού. Και όλα αυτά ανακατεμένα με αμέτρητες πληροφορίες για τις ποικιλίες καπνού, για τη μόδα, τη σύσταση του αρώματος, τη μέντα, και, και, και... Φαίνεται δεδομένο, ωστόσο δεν είναι πάντοτε αυτονόητο. Η λογοτεχνία είναι μια πνευματική εκδήλωση με δικές της επιδιώξεις, με έναν συγκεκριμένο βαθμό πειθαρχίας, με τα δικά της μέτρα.

Διαβάζοντας το βιβλίο αναρωτήθηκα για μία ακόμη φορά πώς είναι δυνατόν ο Σκαμπαρδώνης να γράφει πάντα τόσο ποιοτικά κείμενα, είτε αυτά είναι χρονογραφήματα, είτε διηγήματα, είτε μυθιστορήματα. Πώς τα καταφέρνει, μ' άλλα λόγια, εξίσου καλά και στις μικρές και στις μεγάλες αφηγηματικές φόρμες;

Πρόκειται για σπουδαίο βιβλίο, γιατί αναδεικνύει υποδειγματικά τις

ανθρωπολογικές κατηγοριοποιήσεις της εποχής, οι παράλληλες ιστορίες τέμνονται αρμονικά με τη βασική και η αφηγηματική αποτελεσματικότητα είναι μοναδική, καθώς τα θραύσματα των ιστορικών δρωμένων περνούν στην κινηματογραφική αφήγηση με ιδιαίτερη οικονομία. Ο Γιώργος Σκαμπαρδώνης έχει ερευνήσει τις κτρινομένες σελίδες των παλιών εφημερίδων και έχει εισβάλει στα άδυτα δυσεύρετων αρχείων. Γνωρίζει, λοιπόν, καλά την περιρρέουσα ατμόσφαιρα (αν διαβάσετε, μεταξὺ άλλων, την περιγραφή του κόσμου της νύχτας, των μουρδελών και των νταβατζήδων θα καταλάβετε τι εννοώ), γι' αυτό και περιγράφει με ιδιαίτερη ακρίβεια και παραστατικότητα την ψυχοσύνθεση των ηρώων του, τους οποίους τοποθετεί επαρκέστατα στο κατάλληλο χωροχρονικό πλαίσιο. ■

1. ΕΕΕ ή Τρία Έθνη: φασιστική και αντισημιτική οργάνωση, τα αρχικά της Εθνικής Ενότητας «Ελλάς» ή Ενότητας Ελλήνων Εθνικιστών, που έδρασε στην Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου και της κατοχής. Ιδρύθηκε το 1927 στη Θεσσαλονίκη από μικρασιάτες πρόσφυγες ως προσωρινικό αλληλοβοηθητικό σωματείο, αλλά σύντομα εξελίχθηκε σε φασιστική οργάνωση. Έχοντας τη στήριξη βενιζελικών πολιτικών, είχε μεγάλη δραστηριότητα που κορυφώθηκε τον Ιούνιο του 1931, με το μοναδικό αντισημιτικό πογκρόμ στη μεσοπολεμική Ελλάδα, το πογκρόμ του Κάμπελ [σημείωση της σύνταξης].